

Крикун А. Ю.,

старший викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти
Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ВИХОВАТЕЛЯ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті охарактеризовано процес професійної адаптації вихователя дошкільного навчального закладу до роботи в інклюзивній групі. Звернено увагу на проблему участі педагога в трансформованні науково-педагогічних ідей у практику. Запропоновано шляхи формування професійної готовності вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи в інклюзивних групах.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, особистісно орієнтована модель, професійна адаптація.

Останніми десятиліттями у більшості країн Західної, а тепер і Центральної Європи відбуваються докорінні зміни у законодавстві, розумінні та забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Разом з вибором Україною незалежного та демократичного напрямку розвитку суспільства у 1991 р. нашою державою визнано Конвенцію ООН «Про права дитини», посилено увагу до якості і доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Так, Конвенція ООН «Про права дитини» зазначає, що «...усі діти мають право на освіту, і, як наслідок цього права, на прогрес». У Конституції України зазначено: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності і правах. Права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними...» (Ст. 21). У статті 53 Конституції України зазначається: «Кожен має право на освіту...».

Освітній процес, зорієнтований на особистість, заохочує дітей вірити в свої сили, бути собою, спонукає до реалізації особистісних можливостей, спонтанного і щирого самовираження, внутрішньої активності. Саме тому включення дітей з особливими освітніми потребами у традиційні групи навчальних закладів є ключовим пріоритетом при формуванні державної освітньої політики. Це положення узгоджується з Всесвітньою Декларацією про освіту для всіх (Таїланд, 1990 р.), Конвенцією про права дитини (1989 р.), Стандартними правилами щодо урівняння можливостей інвалідів (прийняті на засіданні Генеральної асамблеї ООН, 1993 р.), Саламанкською Декларацією та Програмою дій щодо освіти дітей з особливими потребами (Саламанка, Іспанія, 1994 р.), Міжнародними консультаціями з питань ранньої освіти дітей з особливими освітніми потребами (ЮНЕСКО, Париж, 1997 р.).

Виховання молодого покоління, збереження його фізичного й морального здоров'я, забезпечення умов для реалізації потенційних можливостей кожної дитини стали пріоритетними напрямками Національної програми «Діти України» (1996 р.). На виконання цієї програми Інститут дефектології АПН України розробив Концепцію «Спеціальна освіта осіб з фізичними та психічними вадами в найближчі роки і перспективу» (1996 р.) та Концепцію «Реабілітація дітей-інвалідів та дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями» (1998 р.). Головна мета концепцій полягає в активізації соціальної політики держави, відродженні духовності та національної самосвідомості, посиленні громадського інтересу до потреб спеціальної освіти цієї категорії дітей.

Діти з особливостями психофізичного розвитку здобувають освіту в спеціальних навчальних закладах або закладах комбінованого типу, де працюють педагоги, які мають спеціальну освіту. Світова практика взаємодії з такою категорією дітей знаходить своє вираження в інклюзивній освіті, коли діти навчаються і виховуються в навчальних закладах загального типу, найближчих до місця їх проживання. У таких умовах діти краще адаптуються до навколишнього середовища, оволодівають спеціальними навичками, почувуються більш самостійними, потрібними в суспільстві [5]. Ефективність розвитку дітей з особливими потребами залежить від готовності педагога до роботи з такими дітьми.

Проблема готовності до педагогічної діяльності висвітлена в сучасній науковій літературі з різних позицій: зміст та структура основних педагогічних умінь (О. А. Абдуліна, С. Н. Кісельгоф, В. О. Сластьонін); професійно-психологічна готовність (М. В. Веселовська, К. М. Дурай-Новакова, П. С. Левшенко, Д. І. Узнадзе), обґрунтування і структурно-функціональний аналіз діяльності педагога (О. А. Абдуліна, О. І. Щербаків); сутність і структура фахової компетентності вихователя дітей дошкільного віку (Г. В. Беленька).

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що, незважаючи на значну увагу до процесу інклюзивної освіти, проблема формування професійної готовності вихователів дошкільних закладів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами не знайшла свого розв'язання в наукових дослідженнях ні в системі професійної, ні в системі післядипломної освіти.

Питання професійної адаптації широко обговорюється і вивчається науковцями (Т. Н. Вершиніна, Т. В. Шадріна, А. І. Ходакова, Б. Г. Ананьєв, Н. В. Кузьміна, Н. О. Чайкіна та інші). Також висвітлюються

в дослідженнях питання готовності випускників педагогічних закладів освіти до професійної діяльності (Р. І. Пенькова, А. І. Немировська, Є. О. Климов, С. П. Крягжде, В. Ф. Моргун, Б. О. Федоришин, С. М. Чистякова, П. Ф. Шавір та інші). Заслужують на увагу роботи, присвячені адаптації випускників педагогічних ВУЗів до умов роботи школи (О. Г. Мороз, С. В. Овдей, М. І. Педаяс, В. А. Семиченко, В. О. Слассьонін, Л. С. Шубіна й ін.). У своїх дослідженнях автори вивчають професійну адаптацію, фактори, форми, критерії, показники і підходи до адаптаційного процесу. Проте зміст, структура та показники сформованості професійної готовності вихователів дошкільних закладів до роботи в інклюзивних групах не були предметом наукових досліджень.

Метою статті є розкриття змісту професійної адаптації вихователів ДНЗ до роботи в інклюзивних групах, обґрунтування значення професійної адаптації до діяльності вихователя дошкільного навчального закладу, вивчення психологічної структури професійної адаптації вихователя.

Однією з найбільш важливих соціально-психологічних проблем сучасного суспільства є проблема адаптації вихователів ДНЗ до умов трудової діяльності. Особливо гостро постало питання стосовно залучення педагогів до роботи в інклюзивні групи, де виховуються діти з особливостями психофізичного розвитку [5]. В таких групах вихователі повинні створювати демократичну атмосферу і всіляко сприяти формуванню дружніх дитячих колективів. Всі діти, незалежно від стану їхнього здоров'я, статі, раси, походження та інших чинників, повинні мати однакові права й можливості. Зважаючи на це, важливо зосередити увагу на забезпеченні рівних можливостей усім дітям в групі. Також важливо, щоб всі діти відчували себе повноправними та цінними членами колективу. Це почуття приналежності надзвичайно важливе. Усі проблеми адаптації людини впливають з дуже широкого кола відносин між природою і людиною, суспільством і людиною. Адаптація базується не тільки на пасивно-приспосувальних, але й на активно-перетворювальних зв'язках людини з навколишнім середовищем, становить нерозривну єдність тих чи інших форм зв'язку. При цьому під адаптацією мається на увазі відповідний процес, його кінцевий результат, який виражений у стані адаптованості людини до нових факторів середовища. Це дозволяє говорити про соціальну адаптацію як про взаємодію двох адаптивно-адаптувальних систем. Соціальна адаптація, як вважає Т. Н. Вершиніна, — це процес «вживання» в середовище індивіда (групи), перетворення середовища у сфері діяльності, що передбачає: входження в середовище, прийняття та засвоєння норм і цінностей, активне ставлення суб'єкта до даного середовища для найбільш повного задоволення обшільних інтересів [3, с. 64].

Важливим компонентом професійної адаптації вихователя є особистісна адаптація. Домінуючий вплив на процес, характер професійної адаптації здійснює відповідність «мотиваційного ядра» особистості змісту, меті та умовам дійсності. На думку В. Н. Парохіна, стійке «мотиваційне ядро» є вирішальним моментом адаптації особистості. Особливий легкості та успіху адаптації особистості сприяють деякі риси характеру. Адаптація особистості забезпечується активною регуляцією власної поведінки, залежить від сформованості засобів [12, с. 12]. За Н. А. Свиридовим, процеси адаптації залежать і від індивідуально-психологічних особливостей нервової системи людини [9]. Вік, стать, рівень загальної освіченості й інші соціально-демографічні характеристики також впливають на процес адаптації. Роль в адаптації вказаних факторів виявляється у співвідношенні з конкретними умовами та обставинами. Таким чином, процес професійної адаптації надзвичайно складний та багатогранний.

Об'єктивними показниками професійної адаптації до умов інклюзивної освіти виступають характер педагогічної праці, теоретична та практична підготовленість педагога, знання індивідуальних особливостей дітей, врахування рівня збереження психічних пізнавальних процесів при складанні планів роботи, спеціальних дисциплін та методи їх викладання, вміння добирати методичну літературу з будь-якого питання, здатність цікаво подавати дидактичний матеріал [6].

Особливо актуальним при організації виховного процесу в інклюзивних групах є використання індивідуального і диференційованого підходів, знання головних завдань, принципів, методів та форм організації діяльності дошкільників. Якість виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості виховання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Емоційне самопочуття вихователя ДНЗ виступає одним з показників його соціально-психологічної адаптації. Особистісна адаптація характеризується розумінням важливості та необхідності професії як для суспільства, так і для самого спеціаліста, знаходження особистих перспектив і професійного смислу. [4]. Реалізація інклюзивної моделі освіти передбачає створення педагогом позитивного клімату у дошкільному середовищі та поза його межами. Цю задачу може вирішити лише радісний, щасливий, доброзичливий і емпатійний педагог.

Адаптуючись до нової системи діяльності, вихователь ДНЗ повинен забезпечити особистісно зорієнтований освітній процес в умовах інклюзії. Створити умови не лише для спілкування дітей з особливими освітніми потребами з ровесниками, а й для прийняття їхнього досвіду. Це дає можливість дітям з особ-

ливими потребами бачити реакцію інших дітей на те чи інше завдання, способи його виконання, чути їхні мовленнєві висловлювання, і, таким чином, сприяє появі інтересу до пізнання навколишнього світу, формування мотивів до навчальної діяльності, до співпраці, забезпечує умови успішної соціальної, психологічної, фізичної адаптації та життєдіяльності.

Включення у нову систему соціальних відносин супроводжується передусім зміною рольових позицій. Для вихователя інклюзивних груп це означає командну роботу з кожною дитиною з особливими потребами, співпрацю з різними фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до потреб дітей.

У результаті дослідження процесу професійної адаптації вихователя дошкільного навчального закладу до педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти можна зробити **висновок** про важливість даної тематики для розвитку сучасної психолого-педагогічної думки в Україні. Теоретичний аналіз наукової психологічної педагогічної літератури показав, що питання вивчення особистості вихователя ДНЗ потребують поглибленого дослідження і є досить актуальними. Вихователі груп включення повинні мати не тільки визначені професійні знання, уміння, а й сформований комплекс якостей, можливостей, властивостей особистості, що відповідають вимогам педагогічної професії. Професійна адаптація вихователя інклюзивних груп має низку істотних особливостей і залежить від багатьох умов: соціальних, психологічних, професійних і особистісних.

Отже, професійна адаптація вихователя ДНЗ є процесом активної взаємодії особистості й соціального середовища з метою досягнення таких стосунків між ними, які найбільшою мірою забезпечують ефективність педагогічної діяльності, розвиток дитячого колективу та особистісну задоволеність професійною самореалізацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаптация человека / под ред. З. И. Барашова, И. И. Лихницкой. — Л. : Наука, 1981. — 365 с.
2. Василюк А. Сучасні освітні системи / А. Василюк, Р. Пахоцінський, Н. Яковець. — Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2002. — 139 с.
3. Вершинина Т. Н. Взаимосвязь текучести и производственной адаптации рабочих / Т. Н. Вершинина. — Новосибирск, 1986. — 123 с.
4. Возрастная психология взрослых / под ред. Б. Г. Ананьева. — Л., 1971. — 165 с.
5. Колупаева А. А. Инклюзивна освіта: реалії та перспективи : моногр. / А. А. Колупаєва. — К. : Саміт-книга, 2009. — 272 с.
6. Кряжева И. К. Методы исследования социально-психологических аспектов адаптации личности / И. К. Кряжева, О. И. Зотова // Методология и методы социальной психологии. — М., 1977. — 195 с.
7. Мороз О. Г. Професійна адаптація молодого вчителя / О. Г. Мороз. — К. : Вища школа, 1980. — 94 с.
8. Наумова Н. Ф. Удовлетворенность трудом как социальная характеристика / Н. Ф. Наумова. — М., 1970. — 89 с.
9. Свиридов Н. А. Социальная адаптация личности к сложным производственным условиям / Н. А. Свиридов // Соц. исследования. — 1980. — № 3. — С. 67–73.
10. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме / Г. Селье. — М., 1961. — 132 с.
11. Тарасов К. Е. Современный человек и проблема его адаптации / К. Е. Тарасов, Т. Г. Дичев // Научно-техническая революция и медицина. — М., 1973. — С. 32–42.
12. Чайкіна Н. О. Комплекс психологічних методів дослідження професійної адаптації молодого вчителя / Н. О. Чайкіна. — К., 1997. — 79 с.
13. Чайкіна Н. О. Психологічна структура професійної адаптації молодого вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Чайкіна Н. О. — К., 1997. — 18 с.

В статье рассматривается процесс профессиональной адаптации воспитателя дошкольного учреждения к условиям трудовой деятельности. Обращено внимание на проблему участия педагога в трансформировании научно-педагогической идеи в практику. Рассматриваются вопросы формирования профессиональной готовности воспитателей детских дошкольных учреждений к работе в инклюзивных группах.

The process of professional adaptation of a junior pre-school tutor to the conditions of professional activity is complicated, many-sided process and it needs system approach. In this case the important is the problem of teacher's active participation in transforming of the scientific-pedagogical idea into practice. Overcoming of certain psychological barrier in acquiring of notion-terminological apparatus of the idea and observance of the transforming stages influence the solving of this problem positively.